

Drs. J.J.J. Kloprogge

**DE ECHTGENOTES VAN AFGEVLOEIDE
BOEREN IN ZUID-HOLLAND**

Mededelingen en Overdrukken
no. 74

L 27
74 B

Landbouw-Economisch Instituut
Conradkade 175 - Den Haag - Tel. 61 41 61

Dit is een bundeling van drie artikelen die verschenen in diverse land-
bouwbladen.

Door de afdeling Streekonderzoek van het Landbouw-Economisch Instituut is in de provincie Zuid-Holland een onderzoek gehouden onder 72 voormalige akkerbouwers en veehouders, die tussen 1964 en 1970 een ander hoofdberoep zijn gaan uitoefenen. Bij dit onderzoek zijn ook vragen gesteld aan hun echtgenotes. Hier zullen enkele resultaten worden besproken van het onderzoek dat betrekking heeft op deze echtgenotes.

Hoe denkt men over beroepsverandering?

Als een boer ertoe besluit een ander beroep te gaan uitoefenen, is dat een zaak van groot belang voor het hele gezin. Dat over een dergelijke beslissing onderling overleg zal worden gepleegd, ligt voor de hand. Het is echter niet uitgesloten dat de vrouw er in sommige opzichten anders over denkt dan haar man. Bij het nemen van een beslissing kunnen burens en familieleden de zaak nog moeilijker maken dan ze al is, bijvoorbeeld wanneer ze beroepsverandering zien als een mislukking als boer en dit ook laten blijken. Voordat op deze punten nader wordt ingegaan, volgen eerst enkele algemene gegevens van de geënquêteerde vrouwen.

Enkele algemene gegevens

In totaal hebben 65 vrouwen een vragenlijst ingevuld. Bijna twee vijfde van hen is ouder dan 50 jaar, een derde tussen 40 en 50 jaar, ruim een kwart jonger dan 40 jaar. Iets meer dan de helft heeft na de lagere school nog onderwijs gevolgd. Het betrof hier, naargelang de leeftijd, 6f huishoudelijke cursussen of de huishoudschool. Enkelens hadden indertijd een specifieke beroepsopleiding gevolgd, b.v. voor verpleegster of kinderverzorgster. Van de vrouwen beneden de 40 jaar hadden er, in tegenstelling tot de oudere, vrij veel enige vorm van voortgezet onderwijs gevolgd.

Bijna drie kwart van de vrouwen is afkomstig uit een agrarisch milieu. Hun vaders waren in de agrarische sector werkzaam, meestal als zelfstandig boer, in enkele gevallen als land- of tuinarbeider. Ook van de vrouwen die uit een niet-agrarisch milieu afkomstig zijn, oefende de vader meestal een zelfstandig beroep uit. De meeste vrouwen, vooral die uit een agrarisch milieu, hadden voor hun huwelijk wel eens op een boerderij gewerkt, hetzij thuis in de huishouding en op het bedrijf, hetzij als boerendienstmeisje.

Redenen van de beroepsverandering

De omstandigheden die tot beroepsverandering aanleiding kunnen geven, zijn zeer gevarieerd. Omstandigheden die met het bedrijf te maken hebben, nemen een belangrijke plaats in. Het bedrijf kan b.v. te klein zijn, het bedrijfsinkomen te gering, en onverwachte tegenslagen kunnen grote moeilijkheden opleveren. Ook persoonlijke omstandigheden van de man,

zoals ziekte, invaliditeit e.d., kunnen ertoe leiden dat hij naar ander werk gaat uitzien. Daarnaast is het natuurlijk mogelijk dat men het bedrijf moet beëindigen wegens onteigening, pachtbeëindiging etc., waardoor het overgaan naar een ander beroep noodzakelijk kan worden.

Hoe hebben de geënquêteerde vrouwen deze situatie ervaren ?

Door hen worden vooral persoonlijke en bedrijfsomstandigheden, beide ongeveer even vaak, opgegeven als reden voor de beroepsverandering. De vrouwen die jonger zijn dan 40 jaar geven vaak aan dat haar man van hoofdberoep is veranderd wegens bedrijfsomstandigheden, terwijl in de hogere leeftijdsklassen persoonlijke omstandigheden het meest worden genoemd. Onteigening, pachtbeëindiging etc., waren volgens een zesde van de vrouwen de reden van de beroepsverandering.

Houding van de vrouw tegenover de beroepsverandering

Ongeveer drie kwart van de vrouwen was het destijds wel eens met de plannen van haar man een ander beroep te gaan kiezen. Zij zagen hun man liever een ander beroep kiezen, omdat hij dan minder kopzorgen zou hebben, meer zou kunnen verdienen, meer vrije tijd en vakantie zou krijgen, of omdat er niet zoveel toekomst in het bedrijf zat.

Een kwart was echter indertijd helemaal niet zo ingenomen met de ideeën van haar man over een ander beroep. Deze vrouwen waren vooral tegen de beroepsverandering gekant omdat zij vonden dat er niets gaat boven eigen baas zijn. Verder was men van mening dat de man boer in hart en nieren was.

Ongeveer een derde van de vrouwen die indertijd liever niet wilden dat haar man een ander beroep ging uitoefenen, is achteraf - nadat de man de landbouw heeft verlaten - van mening veranderd en staat er momenteel toch wel positief tegenover.

Het is interessant te konstaten dat van degenen die indertijd tegen de beroepsverandering waren slechts een klein aantal na de lagere school voortgezet onderwijs had gevolgd; van de voorstanders waren er dat tweemaal zoveel.

Houding van familieleden en bureu t.a.v. de beroepsverandering

De reacties van familieleden en bureu kunnen van invloed zijn, niet alleen op het denken over beroepsverandering, maar ook en vooral op de beslissing al dan niet de landbouw te verlaten en een ander beroep te kiezen. Hoe groot de invloed is die familieleden en bureu kunnen uitoefenen, zal van geval tot geval verschillen. In het algemeen zal echter de overgang naar een ander beroep makkelijker zijn als de mensen waar men doorgaans regelmatig contact mee heeft, er begrijpend en positief tegenover staan.

Volgens de in Zuid-Holland geënquêteerde echtgenotes van afgevoei-

de bedrijfshoofden hadden zowel familieleden als buren zich meestal niet negatief opgesteld tegenover de beroepsverandering. Ongeveer een vijfde noemde de reacties negatief. Ruim een derde was van mening dat het de buren weinig kon schelen wat men deed, terwijl een kwart nauwelijks reacties kreeg van familieleden.

Duidelijk blijkt verder, dat zowel familieleden als buren zich meestal positief opstelden als persoonlijke omstandigheden aanleiding gaven tot de beroepsverandering, en dat vooral de vrouwen boven de 50 jaar positieve reacties ontvingen.

Enkele gevolgen van de beroepsverandering

Nadat we in het voorgaande nader zijn ingegaan op de houding van de vrouw en haar naaste omgeving tegenover de beroepsverandering van de man, zullen we nu trachten enkele gevolgen, die de beroepsverandering voor de vrouw kan hebben, te signaleren. Het is wel duidelijk dat er ook voor haar belangrijke consequenties verbonden zijn aan een beroepsverandering door haar echtgenoot. Veelal werkte zij vroeger mee op de boerderij en is dat in de nieuwe situatie niet meer mogelijk. Soms komt er verandering in de hoeveelheid vrije tijd en de wijze van vrijetijdsbesteding. Verder wordt de kans dat men gaat verhuizen groter en bestaat de mogelijkheid dat men het huishoudgeld op andere wijze gaat besteden dan toen de man nog boer was.

Het meewerken op de boerderij

Vóór de beroepsverandering had 77% van de vrouwen haar echtgenoot bij bepaalde werkzaamheden, zoals melken, melkgerie schoonmaken e.d., geholpen. Een vijfde van hen had echter liever alleen in het huishouden willen werken.

Na de beroepsverandering werkt nog maar 33% van alle geënquêteerde vrouwen mee op het bedrijf. Vaak bestaat deze mogelijkheid ook helemaal niet meer. In ongeveer de helft van alle gevallen is er namelijk niets meer van het bedrijf in het gebruik. Het valt wel op dat wanneer de vrouw vroeger meewerkte, maar liever alleen in het huishouden had willen werken, men in meer gevallen het bedrijf aan de kant heeft gedaan dan wanneer de vrouw graag op het bedrijf meewerkte. Als de vrouw graag op de boerderij werkt, is men kennelijk eerder geneigd een deel van het bedrijf, ook na de beroepsverandering, in stand te houden.

Het lijkt in eerste instantie wel gunstig als men bij de toch al grote overgang naar een ander beroep een deel van het oude bedrijf, en daarmee een deel van het oude leven, kan aanhouden. De mogelijkheid bestaat echter dat de vrouw, door wie de werkzaamheden op de boerderij na de beroepsverandering voor een belangrijk deel zullen moeten worden verricht, erg zwaar belast zal worden. Dat na de beroepsverandering bijna de helft van de nog meewerkende vrouwen liever alleen in de huishouding zou willen werken en een aantal van hen klaagt over gebrek aan vrije tijd, lijkt hier wel een aanwijzing voor te zijn.

Vrije tijd en vrijetijdsbesteding

Omdat nog maar weinig vrouwen op het bedrijf meewerken na de beroepsovergang, zal in veel gevallen de hoeveelheid vrije tijd zijn toegenomen. Het is dan ook niet vreemd te constateren dat de meesten wel tevreden zijn met de vrije tijd die ze ter beschikking hebben; zo zegt ruim vier vijfde van de vrouwen voldoende vrije tijd te hebben. De vrouwen die vinden dat zij onvoldoende vrije tijd hebben, noemen als reden hiervoor vooral dat ze nog op het bedrijf meewerken. In mindere mate worden vermeld "de drukte met de kinderen" en "het er nog bijverdienen".

Hoe besteedt men de vrije tijd? De verreweg het meest voorkomende activiteit is het handwerken. Bijna alle vrouwen houden zich hier wel eens mee bezig. Ruim de helft leest vrouwenbladen of de krant. Ook het t.v. kijken is populair (51%). Ruim een vierde besteedt wel eens tijd aan het afleggen van visites of het luisteren naar de radio. Andere vormen van vrijetijdsbesteding, zoals winkelen in de stad, toneel of concertbezoek, kaartavondjes of het volgen van cursussen komen slechts sporadisch voor.

Hoewel over de wijze van vrijetijdsbesteding vóór de beroepsovergang niets bekend is, heeft deze er waarschijnlijk niet zo heel veel anders uitgezien dan de hierboven geschetste. Toch kregen we tijdens de persoonlijke gesprekken de indruk dat men na de beroepsverandering meer dagtochtjes maakt en meer op vakantie gaat dan vroeger. Waarschijnlijk heeft beroepsverandering wel tot gevolg dat er verandering komt in het recreatiegedrag. Het zal echter vaak heel wat tijd vergen, eer deze veranderingen vaste vormen gaan aannemen.

Verhuizen

Beroepsverandering kan tot gevolg hebben dat men gaat verhuizen. Men kan gedwongen zijn te verhuizen, b.v. bij pachtbeëindiging of onteigening. Men kan deze stap ook vrijwillig ondernemen. De noodzaak op de boerderij te blijven wonen vervalt immers in veel gevallen. Verder kan men in de nieuwe leefsituatie het oude woonmilieu anders gaan bezien en er andere eisen aan stellen, evenals aan de woning.

In 45% van de gevallen was men na de beroepsverandering verhuisd. Enkele vrouwen die al eens verhuisd waren, zouden wel weer willen verhuizen; men geeft als reden hiervoor op dat men vrijer wil wonen. Van degenen die nog niet verhuisd zijn, wil een derde wel verhuizen. Deze vrouwen zijn nogal ontevreden over hun woning. De woning is oud en voldoet niet meer aan de gestelde eisen. Over het algemeen wil men proberen zoveel mogelijk in de huidige omgeving een nieuwe woning te vinden. Slechts enkele vrouwen hebben een bepaalde streek elders in het land, meestal hun geboortestreek, op het oog.

Gezinsbudget

Met de beroepsverandering kunnen bepaalde veranderingen in de leefwijze gepaard gaan. Dit kan tevens wijzigingen in het behoeftenpatroon tot gevolg hebben, zodat in de nieuwe situatie meer geld voor bepaalde doeleinden wordt uitgetrokken dan toen de man nog boer was. Op het enquêteformulier was de vraag opgenomen of men na de beroepsverandering meer geld uitgeeft dan ervoor aan o.a. kleding, huishoudelijke artikelen, de inrichting van de woning, en vrijetijdsbesteding. Slechts enkele vrouwen zijn minder geld gaan uitgeven. Ruim de helft geeft naar verhouding nog evenveel uit. Meer geld wordt uitgegeven aan kleding door 46%, aan huishoudelijke artikelen door 37%, aan de inrichting van de woning door 44%, en aan vrijetijdsbesteding door 40%.

Hoe denken de vrouwen over de nieuwe werkkring van haar man?

Het vinden van een geschikt beroep kan de voormalige agrarische bedrijfshoofden heel wat moeilijkheden opleveren. Door het meestal specifiek agrarisch karakter van de gevolgde opleiding is de kans aanwezig dat men in een ongeschoold beroep terechtkomt. Ook kunnen zich in de leefwijze van het gezin veranderingen voordoen, b.v. doordat de man de hele dag van huis is. De aard van het nieuwe beroep en de wijzigingen in het gezin zijn vooraf niet makkelijk te overzien, zodat men achteraf een andere kijk op de beroepsverandering kan krijgen dan men eerst had. We zullen nu nagaan hoe de vrouw het achteraf vindt dat haar man geen boer meer is, welke beroepen zij al dan niet voor haar man geschikt acht, en hoe zij het huidige beroep van haar man waardeert.

Wat vindt de vrouw ervan dat haar man geen boer meer is?

Zoals we al eerder zagen waren de meeste vrouwen indertijd niet tegen de beroepsverandering van haar man gekant. Ook achteraf blijkt twee derde van de vrouwen het niet te betreuren dat haar man geen boer meer is. Onder de vrouwen die achteraf niet zo blij zijn met de beroepsverandering zijn er verschillende die er eertijds wel voor waren. Opvallend is dat 55% van de vrouwen tussen de 40 en 50 jaar niet zo tevreden is met de nieuwe situatie; in de andere leeftijdsklassen is dat ongeveer 25%. Ook onder de vrouwen die nu nog graag op de boerderij meewerken, zijn er relatief weinig die het prettig vinden dat haar man geen boer meer is. Dit zijn juist de vrouwen die sterk gebonden zijn aan het leven op de boerderij; mogelijk willen zij haar man het liefst als boer werkzaam zien. Zij kunnen de beroepsverandering kennelijk bijzonder moeilijk verwerken.

Geschied en ongeschied werk voor de man

Tijdens de enquête werd geïnformeerd welk werk de vrouw ongeschied dan wel geschied voor haar man vindt. De mannen hadden echter al een beroep op het moment dat de mening van de vrouw over geschied en ongeschied werk werd gepeild. Toch is het interessant te weten welk werk volgens de vrouw voor haar man in aanmerking zou komen, of in welk beroep zij hem liever niet zou zien.

Ruim de helft van de vrouwen noemt werk dat met de landbouw te maken heeft geschied voor haar man. Alle ander werk wordt veel minder genoemd. Een tiende acht werk in de bouwsector geschied, sommigen werk op kantoor of in de fabriek. Vrij veel vrouwen konden geen werk noemen dat zij voor haar man geschied zouden vinden. Bij de vraag welk werk men ongeschied acht, springt vooral het fabriekswerk naar voren; de helft vindt dat niet geschied voor haar man. Vrij veel vrouwen konden ook hier weer geen beroep noemen.

Men kan dus concluderen dat deze vrouwen van afgevoelde boeren vooral werk dat met de landbouw te maken heeft geschied, en werk in de fabriek ongeschied voor haar man vinden. Over ander werk heeft men doorgaans geen mening.

De mening van de vrouw over het huidige werk van de man

In de vragenlijst waren enkele uitspraken opgenomen die betrekking hadden op het werk van de man. De vrouwen konden telkens aangeven of ze het met een bepaalde uitspraak eens waren of niet. Ongeveer 90% beaamt de uitspraken "het aantal vrije dagen is redelijk", en "de werktijden zijn goed". Drie kwart is van mening dat de man het nu makkelijker heeft dan toen hij nog boer was, en dat het werk goed wordt beloond. Iets meer dan de helft is het ermee eens dat de man een mooi beroep heeft met afwisselend werk, en tevens dat hij er "beter tegenop kan" dan tegen het boerenberoep. Ongeveer een kwart van de vrouwen gaat akkoord met uitspraken als "er zijn kansen om vooruit te komen", en "ik zou als man liever een ander beroep hebben gekozen".

Dat men over het algemeen redelijk tevreden is met het beroep van de man komt ook tot uitdrukking in de beantwoording van de vraag: "Had u liever gezien dat uw man een ander beroep had gekozen dan hij nu heeft?" Ruim drie kwart bleek het eens te zijn met de keuze van haar echtgenoot. De overigen hadden een ander, meestal landbouwverwant, beroep voor ogen.

Tot slot kan nog worden vermeld dat vrijwel alle geënquêteerde vrouwen het inkomen, dat de man in zijn nieuwe beroep verdient, voldoende vinden.

Slotopmerkingen

De meeste vrouwen waren reeds vóór hun huwelijk vertrouwd met het leven op de boerderij. Veelal was hun vader zelf boer en hadden zij thuis of elders op de boerderij gewerkt. Toch waren zij er voor het merendeel wel gelukkig mee dat hun man een ander beroep ging uitoefenen. De reden hiervan was niet zozeer dat zij een hekel hadden aan het boerenleven alswel dat men in grote moeilijkheden verkeerde en nauwelijks kans zag het boerenbedrijf in stand te houden. Dat veel gezinnen in een netelige positie verkeerden, blijkt toch wel hieruit dat de vrouwen vooral blij waren met de beroepsverandering omdat hun man dan minder kopzorgen zou hebben.

Over het algemeen heeft men niet veel negatieve reacties ontvangen van familieleden en bureu. Wel lijken deze meer begrip op te kunnen brengen wanneer persoonlijke omstandigheden als ziekte, invaliditeit e.d. de reden van de beroepsverandering zijn, dan wanneer de situatie van het bedrijf hiertoe aanleiding geeft. In dat laatste geval wordt beroepsverandering, vooral van jongere boeren, mogelijk toch nog vaak als een mislukking als boer beschouwd.

Het aantal vrouwen dat op de boerderij meewerkt is na de beroepsverandering sterk verminderd. Mede hierdoor is er meer vrije tijd ter beschikking gekomen. De belangrijkste vorm van vrijetijdsbesteding is het handwerken.

In bijna de helft van de gevallen is men na de beroepsverandering verhuisd, hetzij gedwongen, hetzij omdat de woning niet meer aan de gestelde eisen voldeed en men nu makkelijker kan veranderen.

In de besteding van het huishoudgeld zijn nogal vaak veranderingen opgetreden.

Al met al blijkt de leefsituatie van de vrouwen door de beroepsverandering op diverse punten vrij ingrijpend te zijn veranderd.

Men krijgt de indruk dat de meeste vrouwen wel tevreden zijn met het nieuwe beroep van haar man. In een aantal gevallen blijkt de beroepsverandering toch diverse problemen te hebben opgeroepen. Dit blijkt alleen al hieruit dat ruim een vijfde van de vrouwen het betreurt dat haar man geen boer meer is. Daarbij zij opgemerkt dat meer dan een derde van hen indertijd wel vóór de beroepsverandering was. Kennelijk heeft de overgang naar het nieuwe beroep voor deze vrouwen nieuwe en onvoorziene problemen met zich meegebracht.